

Vuokatin osayleiskaavan tarkastukseen liittyvät kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet 2016

Kaavoitusta varten koottuna 30.9.2016.

Laatinut
Kari Tervo ARK
0408485543

Työn tilaaja
Sotkamon kunta / Kaavoitustoimi, kaavoittaja Juha Kaaresvirta.

Sisällys
Kohteet A
Kohteet B

Kohteet A

- kohteet, jotka mainittu kulttuuriympäristöohjelmassa Sotkamo - Kainuun Etelä (KAI, raportti 2006) ja jotka ovat säilyttäneet arvonsa. Numerointi noudattaa em. teosta. Kohde-esittelyihin on tehty päivityksiä. Maisemallinen tarkastelu on tuotu jokaiseen kohteeseen tarpeen mukaan.

1.6 Hiekkaniemi VR, Vuokatti (P)

Kivikautinen asuinpaikka

Asuinpaikkalöydökset sijaitsevat Nuasjärven Jäätiönlahteen pohjoisesta pistävän Hiekkaniemen kärjessä. Asuinpaikka-alue on lähellä uusia loma-asuntoja. Maaperä alueella on hienoa hiekkaa. Löydöt ovat tulleet esille alueella olevan paikalla aikaisemmin olleen lomakylän venevajan kohdalta. Löydöksiä ovat olleet kvartsi-esineet ja iskokset.

1.8 Hyvölä - Lepikko, Hyvölänkylä Vuokatti (P)

pitkä historia, sukuhistoria

suurin sotkamolainen kivinavetta

erikoinen päärakennus

Vuokatinvaaran kainalossa sijaitsevalla laakealla kukkulalla ja Nuasjärven tuntumassa sijaitseva kolmen talon ympäristö on tunnettu 1600 – luvulle saakka Ala-Sotkamo 24 Kofferon talon paikkana. Talo on jakautunut jo varsin varhain Taipaleen ja Hyvölän taloiksi, joista sitten on tullut nykyiset Hyvölä / Taipaleen ja Lepikko / Lepistön kaksi kahden talon pihapiiriä näköntutumaan toisistaan.

Hyvölä on ollut yksi paikkakunnan suurimmista taloista, siitä on tietona 34 hehtaarin peltoala, 10 hehtaarin laidunala ja 6 hehtaarin suoviljelymaa vuodelta 1930. Tuolloin lehmiäkin on ollut 24 ja hevosia 3 kpl.

Samoin Lepikko on ollut 30 – luvulla yksi suurimpia viljeltyjä tiloja. Maata on ollut 545 hehtaaria, josta peltoa 27 hehtaaria.

Tätä nykyä Hyvölän / Taipaleen pihapiirissä on erikoinen Hyvölän asuinrakennus, iso kahden talon kivinavetta, puolitoistakerroksinen Taipaleen talo ja Hyvölän puolella aitta. Talon on suunnitellut arkkitehti Eino Pitkänen, joka Kajaanin vuosinaan oli tuttu metsästysvieras talossa.

Hyvölän kahdella avokuistilla varustettu asuinrakennus on tehty vuosina 1939–1940. L- muotoinen ja hirsirakenteinen talo on osin kahdessa kerroksessa. Avokuistit ovat erikoisia, sillä niiden pylviäitä on koristeltu voimakkailla lähinnä barokkiaiheisilla leikkauksilla.

Koristelu tulee voimakkaasti esille muuten hyvin suoraviivaisessa ja rapatussa rakennuksessa. Talo on palvellut Emäntäkoulun opetuskäytössä alkaen 1951, mutta varsin vähän aikaa, sillä jo vuonna 1959 rakennettiin läheiselle aikaisemmin lastenkotina palvelleelle Vuorelan tilalle kokonaan uudet koulurakennukset. Siitä lähtien Hyvölän päärakennus on ollut yhden perheen asuintalona. Navetta on Sotkamon suurin kivenavetta. Valmistumisajankohta on hakattu kiveen: 21.7.1891. Erittäin suurista lohkeista koottuun navettaan on mahtunut parsia mm. 30 lehmälle muista kotieläimistä puhumattakaan. Heinävintti on puurakenteinen ja korkeaa mallia, joten rakennus on varsin näyttävä. Kiviosan ikkunat ovat suurikokoisia. Rakennus on osin huonossa kunnossa. Hyvölän aitta on suorasivuinen ja kaksikerroksinen. Se on ollut vilja-aitta ja lienee tehty n. vuonna 1850.

Lepikko / Leppilän pihapiirissä on säilynyt muutama vanha rakennus, joista kolmiosainen pihaluhti on erittäin komea ja hyvässä kunnossa. Rakennus lienee tehty 1800 – luvun lopussa. Rakennus on täysin koristeeton. Yhteisestä kivenavetasta vuodelta 1867 on toinen puoli jäljellä, vanhan ja pois siirretyn päärakennuksen alla sijainnut perunakellari on yhä jäljellä ja samoin vanha vilja-aitta. Vanha pirttirakennus löytyy kahtena huvilana Nuasjärven rannasta.

Muuten pihapiiri on kerroksellinen erilaisine uusine rakennuksineen.

Hyvölä / Taipaleen pihapiiri on kerroksellisuudestaan huolimatta kulttuurihistoriallisesti arvokas ympäristö. Erityisesti kivenavetta on rakennushistoriallisesti arvokas ja onneksi rakennukselle on löytynyt käyttöä yhä. Ympäristö säilyy kun sen peltoja viljellään vastaisuudessaakin. Lepikon pihapiirin ympäristöä kannattaisi hoitaa suunnitellusti.

1.26 Leivolan koulu, Haapalanlahti (P)

Oulun koulu – tyylinen koulurakennus

Arkkitehtitoimisto Heikki Taskisen suunnittelema koulu on valmistunut metsäoppilaitokseksi vuonna 1986. Rakennus on tyyppillinen ns. Oulun koulun – tyylinen rakennus, joka edusti tämän tyylin alatyyleistä paikallisuutta tunnustavia piirteitä (regionalismi). Punatiilinen rakennus on sijoitettu kulman muotoon ja tehty tiilikatteisena. Rakennuksen tunnistettavin piirre on liikuntasalin katto, joka koostuu kuudesta kookkaasta fronttoonista. Matala sisäänkäynti raskaine pylväineen, pastelliväritetyt korostukset rakenteissa, korostetut vedenpoistorakennelmat räystäällä, laattakoristelut, ym. ovat tyyppillisiä tyylin tehokeinoja. Sisätiloissa on kodikkuutta, mutta samalla myös raskautta, sillä keskeistiloissa on käytetty punatiiltä runsaasti.

Koulun alueeseen liittyy huoltorakennuksia ja kolme rimavuorilaudoitettua ja kaksikerroksista oppilasasuntolarakennusta, jotka toimivat nykyään muussa käytössä. Lisäksi koulun läheisyydessä sijaitsee alun pitäen opettajille rakennettu rivitalo, joka on myös samaa tyyliä.

Leivolan koulu toimii nykyään peruskoulun perusasteen tiloina.

Pää- ja sivurakennuksilla on rakennushistoriallista merkitystä ja alueen arvo tulee nousemaan huomattavasti ajan myötä.

1.28 Mustola eli Villa Vuokatti, Tenetti (P)

Katso Riivali – Määttälä – Mustola, Tenetti (P)

1.30 Määttälä, Tenetti (P)

Katso Riivali – Määttälä – Mustola, Tenetti (P)

1.35 Pajuniemi, Leivolankylä, kirkonkylä (P)

vanha uusiokäytetty metsähallituksen kämpppä

Metsähallituksen vuonna 1920 rakentama herrainkämpä sijaitsee keskellä asuinalueita Sapsjärven rannalla.

Kämpä on tehty porakiviperustukselle ja siinä on tiilikate. Talossa on rakennusajalle tyyppillinen sisäänvedetty lasikuisti.

Metsähallitus remontoi rakennukset 1990 –luvun alussa vieras- ja matkailukäyttöön. Samalla rakennettiin uusi sauna ja avattiin rantaa järvelle päin. Kämpä koki reippaan kunnostuksen, jossa sisustus uusittiin täysin.

Kämpä on ollut kuljetusalan yrityksen omistuksessa ja koulutuskäytössä. Nyt rakennus on matkailukäytössä. Kämpällä ja sen rakennuksilla on kulttuurihistoriallista arvoa.

1.36 Palovartijan maja, torni ja näköalapaikka, Vuokatinvaara (P)

hyvin säilynyt palovartijan maja torneineen

näköalapaikka, Sissiluola

vuorenteikot ja hiisi

Eino Leino

Veikko Huovinen

Rutimo

”Tuolla, katso pitkin peukaloani; tuolla, vaikka ampuisit. Kuusamon kirkko on tuolla pienen kuveron kohdalla, mutta siitä pieni kukonharppaus oikealle kulkee linja Vuokattiin” Aleksis Kivi, Seitsemän veljestä.

Iso-Pölyn (326,3 metriä merenpinnasta) päälle ovat matkalaiset kavunneet ihaillemaan maisemia kautta aikain. Paikalla ovat käyneet useat kuuluisuudet, joista kotimaisia ovat mm. Ilmari Kianto, Eino Leino, Akseli Gallen-Kallelle, Samuli Paulaharju ja Juhani Aho. Kallioihin on hakattu heidän toimestaan erilaisia merkintöjä. Paikasta kehittyi 1800 – luvun lopulla matkailunähtävyys, jonne ylioppilaat ja karelianistit yleisimminkin taivalsivat. Vuokatin viehätyn sanottiin liittyvän toden ja tarun hämärtymiseen vaaran päältä katsellessa.

Iso-Pölyyn liittyy paljon tarinoita vuorenteikoista ja hiidestä. Etenkin Kilikasta ja Kalikasta, joiden lohkareiden heittokilpailut tunnetaan laajalti levinneinä tarinoina. Samaa perua ovat myös Tikkalanniemeen liittyvät tarinat Vuokatin pamauksesta. Maisteri Kyllikki Tervo on tehnyt varsin kattavan koosteen hiisitarinoista vuonna 1977 Sotkamo – lehdelle. Sama mainio artikkeli on julkaistu myös Väinö Tervon kirjassa ”Koulun Kyllikin tarinoita”, s. 44–47. Iso-Pölyn eteläpuolella sijaitsevan lammin sanotaan olevan hiiden hauta (”pohjaton kuin Inarijärvi”) ja sen läheisyydessä peikkojen asuinluolan. Pieni-Pölyn luoteissivulla onkin ns. **Pakoluola** (katso kohdasta Pakoluola). Iso-Pölyn laella on matala uhrialtaan muotoinen painanne ja sitä sanotaan lappalaisten taikapaikaksi. Paikkaan liittyy myös useita tarinoita ajoilta, jolloin seutua asutettiin ”ruotsien” toimesta. Karjalaiset pitivät seutua omana nautintoalueenaan ja pienimuotoisia kahakoita on riittänyt seudulla aina 1700 – luvulle saakka. Vaaran laki ja sen painanne on toiminut vainotulipaikkana, ja paikka on saanut myöhemmin nimen **Sissiluola**. Runoruhtinas Eino Leino istui Sissiluolan reunoilla pitkiä aikoja käydessään komealla Vuokatilla ja kuvasi seutua nuoruuden tuotannossaan. Etenkin läheinen Rutimon rotko sai mahtavan kareliaanisen merkityksen ja sitä verrataan Helkavirsien Kouta – balladissa Manalaan. Vuokatti esiintyy Leinon runoista mm. Kodin kukka ja uhrikuusi teoksen runoissa Tuonen tuho, Hallan haltia, Kuumehoureita ja Immen itku. Pieneen luoteiskantin notkelmaan tuulensuojaan rakennettu **Palovartijan maja** on valmistunut vuonna 1936. Hirsirunkoisessa koristeettomassa rakennuksessa on eteinen, keittiö ja tupa sekä avokuisti. Majaa on käyttänyt mm. kirjailija **Veikko Huovinen** toimiessaan palovartijan tehtävissä nuoruusvuosinaan. Rakennus toimii nyt Vuokatinrinteiden laskettelijoiden kahvitupana (Ripa’s kuppila) ja sen sivulle on tehty aurinkopatio samaa tarkoitusta varten. Pienessä rakennuksessa on vanhat ruutuikkunat ja ovet sekä sisäseinät ovat hirsipinnoilla. Majan edustaa on käytetty myös paikallisen seurakunnan ulkoilmassa tapahtuviin jumalanpalveluksiin talvisin. Rakennusta on korjattu 1990 – luvulla pariin otteeseen. Ympäristöön on tehty useita erilaisia reittejä vaeltajia ja maiseman matkailijoita varten, mm. UKK – reitti kulkee majan pihan läpi. Iso-Pölyn päälle 1960 – luvulla uusittua palovartijan tornia käytetään telälähetyksiin. Sitä on edeltänyt kaksi muuta tornia, joista ensimmäinen on ollut Lamminmäen isännän tekemä ja kanttori Sirenin rakennuttama. Haapalassa pidettiin tornin avaimia ja sisällä oli vieraskirja. Torni oli koristeellinen ja kuusikulmainen pieni rakennus, jonka päälle pääsi portaita pitkin. Toinen on ollut reilumpikokoinen ja ollut jo selkeästi palovartiota varten.

Rakennuksilla ja luolilla on kulttuurihistoriallista arvoa. Maisemat majan ympäristöstä ovat luonnollisesti ainutlaatuiset. Majalla on luonteva matkailullinen tehtävä ja erikoisuusarvo. Vaaran rinteessä sen eteläisivulla on Iso-Pölyn luonnonsuojelualue kotineen ja useita tervahautojen pohjia.

Iso-Pölly ei ole korkein Sotkamon maastopiste, korkein on Naulavaara 367,7 metriä merenpinnasta ja toiseksi korkein Parkuan Loso 350,1 metriä merenpinnasta: Iso-Pölly on kolmanneksi korkein.

"Mathesius kertoo Vuokatista, että se on $\frac{1}{2}$ peninkulmaa korkea, 3 pitkä ja $\frac{3}{4}$ leveä. Siellä on järvi täynnä kaloja ja se jymisee aina tapausten niinkuin nälkävuosien ja ruton edellä. Siitä sanotaan voivan nähdä 10-15 peninkulmaa Venäjän rajalle asti.

Tuneld sanoo Vuokatin olevan $\frac{1}{4}$ p. leveän. - Luotettavan talonpojan kertomusten mukaan on Vuokatin kukkulalla kaksi lampea, joissa on mustan sameaa vettä, ett'ei mikään kala menesty. Lännempänä jälleen kuuluu samalla vuorella olevan muita kirkasvetisempiäkin lampia, myös kaksi, joista toisessa kuuluu toisinaan nähdyn nahkiaisien kaltaisia kaloja tai käärmeitä, kuten luullaan. Ennen pikku vihaa on lähimpään Tikkalanniemen taloon kuulunut kovia paukauksia, jotta koko niemi on tärisssyt."

(Lähde: Mustonen, O. A. F. 1885. Tietoja Kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Paltamon pitäjistä. Hämeenlinna: Hämeen Sanomain Osakeyhtiön kirjapaino, s.19-20)

1.45 Riivali - Määttälä - Mustola, Tenetti (P)

virkamieshistoria

erikoinen kahden talon pihapiiri

perinnemaisema

erikoiset aitat

kivinavetat

pappila

Yksi keskeisiä Tenetin virran asuinpaikkoja kautta aikain on ollut Ala-Sotkamon talo 8 Määttälä, joka tunnetaan nykyään nimellä Ala-Sotkamo 4 Riivali. Vanha Määttälä on jaettu aikonaan kahtia, joka oli Alasotkamo 7 Määttälä, mikä on nyt numerolla 3 tunnettu Mustola.

Riivali - Määttälän talot muodostavat pihapiirin, jossa on kaksi (tai oikeastaan kolme) pihaa.

Kyseessä olevan Riivalin historia on itse asiassa siis varsin virkamiespitoinen ja osin sekava historian kirjoissa eri Määttälöiden kesken. Mutta se ei estä sitä tosiasiaa, että Riivali oli erityisen tärkeässä asemassa virkamiehineen. Muista alueen Määttälöistä nykyinen Tervo tunnetaan Antti Chydeniuksen synnyinkotina ja myös Rauramo oli erilaisten virkamiesten omistuksessa. Talo toimi kyytirättärin pitopaikkana. 1900 – luvun alkuvuosikymmeninä Riivalin rannassa oli laivaliikenteen laituripaikka.

Riivalin maille on syntynyt myöhemmin 1900 – luvulla myös Vuokatin teollisuusalue ja Tenetin koulu. Ympäristö on säilyttänyt kuitenkin suurelta osin maaseutumaisuutensa. Laaja peltoaukea ulottuu Tenetin rannasta aina Pohjavaarantien eteläpuolelle saakka. Peltojen ja hakamaiden lisäksi siihen kuuluu pari lampea kosteikkoinen ja tietysti rautatiepenkan erottamat Tenetin rannat.

Riivali / Määttälän pihapiiri on Sotkamossa ainutlaatuinen. Yhtä hyvin säilynyttä ja tämän muotoista pihapiiriä ei ole. Riivalin puolella on tätä nykyä asuinrakennus, kivinavetta, isoluhti ja mahtava kolme kerroksinen vilja-aitta. Määttälän puolella on taas kaksi asuinrakennusta, kivinavetta ja piha-aitta. Isoluhdin ja piha-luhdin välissä on oikeastaan kolmas piha-alue, mutta kapeampi sellainen. Pihapiirin itäsvallalla on koivukuja, jonka takana on Tenetin koulun matalia asuinkerrostaloja.

Riivalin talo on tehty vuonna 1937 ja sitä on remontoitu mm. 1960 – luvulla tekemällä mm. uusi kuisti. Harjakattoista talo vastapäätä sijaitsee komea isoluhti vuodelta 1850. Kaksiosainen ja – kerroksinen hirsirakennus on suorasi vuinen, mutta räystäät on tehty ruusulle eli viimeisiä hirsiiä tuotu taitemaisesti ulospäin. Ovista toinen on ilmeisen vanha: se on vain kahdesta laudasta tehty ja sen pintaan on veistetty salmiakkikuvio eli paneeli-imitatio. Oven rombi -malli on tyypillinen 1700 – luvun aitoissa, joten ovi voi olla jääne vanhemmasta rakennuksesta. Aitan päätyyn on tehty rankorakenteinen varasto ja taakse lapetta jatkamalla sekä vinotuilla varustettuna katostila koko rakennuksen matkalle. Ovien sivuilla on tehty kumpaankin aittaan pieni ikkuna myöhemmin ja ovien päällä on haukkaikkunat yläkertaan.

Kivinavetta on tehty vuonna 1931 ja se on erikoisen hienosti työstettyä graniittia. Navetassa on rankorakenteinen lato-osa ja heinävintti, jonne pääsee takapuolen siltaa pitkin kahden parioven kautta. Navetta on eräs hienoimpia kivilavetoita ja se on juuri maalattu kauniisti. Pihapiirin eteläpuolella pihatien sivussa sijaitsee kolmikerroksinen vilja-aita vuodelta 1845. Rakennus on todella hienoa käsityötä ja esimerkiksi sen alimmat hirret ovat ns. vaihtosalvoksella varustettuja, joten kengitystä on ennakoitu jo rakennusvaiheessa. Aitan ovelle johtaa kivistä tehty porrastasanne. Oven päällä on kaksi luukku yläpuolen kerrokseen. Sisällä on erittäin hienosti rakennetut siilot suppiloineen ja torvineen. Aitan sisäpuolen tukipilari on vuoltu koristeelliseksi. Aita on kirkkaasti kaunein ja sopusuhtaisin Sotkamon vilja-aitoista. Rakennus on maalattu kauniisti vast'ikään. Riivalin sauna on tehty läheisen Riivalin lammen rantaan. Hirsinen savusauna on maisemallisella paikalla paikallistien varrella.

Määttälän piha sisältää mansardikattoisen talon, komean piha-aitan, kivilavetan ja uudemman asuinrakennuksen. Hirrestä tehty, mutta jo varhain vuorattu päärakennus on valmistunut 1930 ja siinä on 5 huonetta. Sisätiloja on hieman remontoitu, mutta muutoin talo on alkuperäisasuinen. Kattoon on tehty lapeikkunat, joista Tenetin puoleinen on iso. Piha-aita on kaksiosainen ja siihen on lisätty puurakenteinen varasto-osa, kuten naapurillakin. Aita eroaa naapurin aitasta siinä, ettei siitä löydy ruusuja ja haukkaikkunoiden tilalla on isot luukut. Aita on korkea ja tehty kauniisti veistäen.

Kivilavetta on samaa kiveä ja tekoa kuin naapurilla. Rankorakenneosuus on lyhyempi ja yhdessä nämä rakennukset muodostavat erittäin vahvan visuaalisen tekijän peltoaukean laidassa. Myös tämä navetta on maalattu äskettäin ja samoilla sävyillä kuin naapurin navetta. Erona tässä navetassa on sillan sijoitus, se onkin pihan puolella. Rantaan johtavan polun varrella on muutama harmaa rakennus, vanha talli ja latoja, sekä vanhoja lehtikuusia. Rannan ja talon välissä on käyttämätön junaratapenger, jonka päältä on kiskotkin jo poistettu. Ranta on matalikkoa, jossa viihtyy mitä erilaisimmat linnut.

Riivali / Määttälän talot ovat historiallisesti tärkeitä. Niiden yhteispihapiiri on ainutlaatuinen talonpoikaisympäristö Sotkamossa. Rakennushistoriallisesti kohde on erikoisen tärkeä myös yksittäisten rakennusten kautta. Maisemallisesti kohde sijoittuu hyvin tärkeän matkailijoiden käyttämän tien varteen. Kohde näkyy myös kauniina vesireittikohteena Tenetille. Riivali / Määttälä muodostavat erittäin hienon kulttuuriympäristökohteen. Sen säilymiselle on ensi arvoista laajojen näkymien säilyttäminen talojen läheisyydessä. Rannan junaradan penkan mataloittaminen voisi olla maisemallisista syistä perusteltua. Penkan päällä kulkeva väylä on sinällään mainio liikuntayhteys rannan tuntumassa. Tulevaisuudessa voi odottaa erilaisten rakentamisen kaavojen ottavan huomioon kohteen ainutlaatuisuuden.

Mustola oli pitkään tunnettu alueen kantatalona Alasotkamo 3 Määttälä nimellä ja omistus Hyvösten suvulla. Seurakunnan kappalaisen pappilan paikka Varpuniemellä oli hankalan matkan päässä ja siitä tuskasta päästiin tekemällä vaihtokauppa tilojen kesken Kristian Kekonin kappalaisaikaan vuonna 1880. Hyvöset saivat Varpuniemen pappilan asuttavakseen ja Mustolasta tuli pappila. Tilalla oli tuolloin kokoa 650 hehtaaria, josta peltoa oli 28 hehtaaria. Mustolan vanha päärakennus hajotettiin ja siirrettiin vuosina 1882-5 pappilaksi lähelle rantaa. Tulipalo poltti sen vanhat ulkorakennukset kokonaan vuonna 1937. Kirkonkylällä sijaitseva Aatoksen talo ostettiin kappalaiselle uudeksi pappilaksi sotien jälkeen, jolloin kunta osti Mustolan pappilan ja laajensi sen lastenkodiksi. Nyt omistaja on yritys, joka käyttää tiloja mm. majoitukseen ja koulutukseen. Pappilan ulkoinen olemus on muuttunut sotien jälkeisessä remontissa paljon ja erikoisesti 1980 – luvun sisäremontissa sisäpuolelta. Ulkoa talon tunnistaa hyvin vielä vanhaksi virkataloksi, etenkin kuistissa on viehätystä ja arvokkuutta. Pihapuusto on erittäin suurta ja tekee ympäristölle selkeää lisäarvoa. Pappilan eteläpuolella sijaitsee erittäin suuri kivikellari.

Rannan puolella sijaitseva käyttämätön rautatien penkka ilman raiteita on maisemallisesti vaikea. Se kannattaisi mataloittaa ja siitä huolimatta sitä voisi käyttää edelleen yleisenä ulkoilureittinä rannan tuntumassa.

Mustolan entinen pappila on historiallisesti tärkeä ja sillä on rakennushistoriallista arvoa. Yhdessä Riivali – Määttälän kanssa sillä on kulttuuriympäristönä arvoa, joskin viereisen Tenetin koulun rakennuksia ja liikuntakenttää rakennettaessa ei tämän alueen arvoja ole huomioitu. Pappila näkyy ratapenkan takaa Tenetille ja sillä on siihen suuntaan maisemallista arvoa.

1.48 Tenetin rautatiesilta, Vuokatti (P)

vanha terässilta jokimaisemassa

Verkasaaren tarinat

Vuonna 1924 varsinaisesti aloitettu rautatien rakennustyö välillä Kontiomäki – Vuokatti oli valmis Tenetin sillan kohdalle vuonna 1925. Silta valmistui ja rataa jatkettiin Vuokatin asema-alueen ohi vuonna 1926.

Rautatiesilta tehtiin kaksiosaiseksi, sillä Tenetin virrassa oli tukipisteeksi sopiva kallioinen saari. Verkasaareksi kutsutulla luotomaisella kalliosaarella on tarinoiden mukaan venäläiset piilottaneet sarkojaan Sarkasodan aikaan. Eteläisempi sillan osuus valmistettiin teräksestä ja tyyllillisesti kaksi pisteiseksi kaarisillaksi. Siltaa pitkin ei johdettu muuta liikennettä, vain sähkölinja. Pohjoisempi osa siltaa on yksiaukkoista teräspalkkimallia. Sillan juhlanan kokoiset arkut ovat mahtavan kokoista louhittua graniittia.

Silta on komea ja edustava teräsrakenne. Samanlaisia on rautateiden varsilla Suomessa useita kymmeniä. Muita terässilloja ei rautatien varrella Sotkamossa ole, sillä pienemmät ylitykset on tehty kivistä, esimerkiksi Juurikkalahden Juurikkapuron silta.

1.49 Tervo (Hiltula), Rauramo, Vuokatti (P)

todella vanha asuinpaikka

pappilan paikka, taloustieteilijä Antti Chydeniuksen synnyinpaikka

vanha pihapiiri

paja

Vihtamokosken myllysauna ja myllyjen pohjat

tervahaudet

Pirttijärven eteläpuolella sijaitsevan Tervonlammin rantaan sijoittuu koko kirkonkylän alueen mahdollisesti vanhin asuinpaikka. Tervonlampi tai vanhalta nimeltään Pirttilampi on ikivanha vesireittien levähdyspaikka ja lammen rantaa on nimitetty Lepolahdeksi. Lammen rannasta on löydetty tähän liittyen monenlaista vanhaa tavaraa. Lähistöltä tilan mailta on löydetty mm. rahoja vuosilta 1663 ja 1735. Vuonna 1650 Kainuun läänistä tehdyssä Claess Claessonin kartassa talo on piirretty nykyiselle paikalleen.

Nimillä Pirtti tai Pirttijärvi tila tunnettiin aina 1600- luvun puoliväliin saakka. Tällöin taloa asutti Lauri Hiltunen ja tämä muutti nimeksi Hiltulan, samalla kun viereen syntyi Hiltulasta erotettu uusi talo nimeltään Määttälä eli nykyisin tunnetumpi Rauramo. Hiltula sijaitsi hyvin keskeisellä paikalla ja soutuatkan päässä kirkosta ja se toimikin 1700 – luvun alussa mm. kappalaisen pappilana. Tuolloin kiisteltiin kappalaisen asuinpaikasta. Vanha vuokralla ollut Rikkolan tila Varpuniemellä autioitui vuonna 1708. Kappalainen möi Rikkolan Isak Schroderukselle eli uudelle Sopalan isännälle. Sarkasodan jälkeen kappalaiselle alettiin etsiä uutta pappilan paikkaa. Kappalainen asui tällä välin Sopalassa. Uudeksi kappalaisen pappilaksi ostettiin Haapalan puustelli eli nykyinen Varpuniemen tila Rikkolan naapurista. Kappalaisena tuolloin toiminut Jacob Chydenius ei paikasta pitänyt ja osti omiin nimiinsä Hiltulan 310 kuparitaalarilla, jota pidettiin halpana hintana tuolloin. Chydenius valittiin pian kirkkoherraksi Kuusamoon, mutta taloon ehti kuitenkin syntyä vuonna 1729 myöhemmin kuuluisuutta saavuttanut poliitikko ja taloustieteilijä Antti Chydenius. Häntä pidetään ainakin pohjoismaisen ja suorastaan kansainvälisen taloudellisen liberalismiin esitaistelijana. Ennakkoluuloton pappi esiintyi hyvin äänekkäästi vallinnutta holhous- ja sääntelyjärjestelmää vastaan. Laajan kirjallisen tuotannon jälkeensä jättänyt suurmies kuoli vuonna 1803 ja hän on ikuistettu suurimpaan setelirahaamme.

Seuraava kappalainen tyytyi Varpuniemeen eli silloiseen Haapalan tilaan ja Hiltulan osti sittemmin Tervon suku. Talon nimi muuttui Tervoksi, jona se tunnetaan nykyäänkin.

Vuonna 1746 julkaistiin ensimmäinen Sotkamon pitäjän kartta ja siinä on seikkaperäinen reitti pitäjän talvitiestä. Tie kulki Kohverosta Hiltulaan ja siitä Sopalaan.

Talolla on ollut useita omistajia myöhemmin. Esimerkiksi 1840 -luvulla sen ja Rauramon talon omisti pitäjänkirjuri Reinhold Castren, joka oli ostanut silloin jo Tervona tunnetun talon velkarahalla itselleen 1333 ruplalla, mikä oli todella kova hinta. Taloon kuuluivat tuolloin suuret kaskialueet Kiantajärveltä etelään ja hakamaat myllyineen Tenetin pohjoispuolella. Castrenin vaimo oli Sotkamon nimismiehen tytär Johanna Cajan ja hänelle jäi miehen kuoleman jälkeen kuuluisaksi tulleet jättivelat. Pitäjän toiseksi suurin talo jouduttiin paloittelemaan velanmaksuna. Taloon jäi kuitenkin peltoja, sillä niitä oli 1900 – luvun alussa vielä 28 hehtaaria, mikä oli tuolloin eniten, sillä Sopalan 127 hehtaaria oli jaettu 1890 luvulla pienempiin palasiin.

Nykyinen Kilpeläisten suku on lähtöisin Suonenvaaralta ja samaa sukua on asunut Rauramossa, joka oli 1900 – luvun alussa kolmanneksi suurin peltohehtaareissa eli 26.

Tervon talolla on ollut ruotusotamies, jonka torppa on sijainnut Särkisenlammen rannalla Vuokatinvaaran puolella ja samalta paikkaa löytyy nykyäänkin Särkelän talo Haapalanlahdelta.

Nykyään Tervo erottuu ympäristössä peltöjen ympäröimänä tilana vanhoine rakennuksineen ja päätielle ennen kaikkea hyvin suurikokoiseksi kasvaneen pihatien lehtikuusikujan kautta. Vanha pihapiiri sisältää vanhojakin rakennuksia 1800 – luvulta. Pihapiiri on kolmisivuinen ja päärakennus toimii kuusikujan päätteenä. Pihatie kiertää ympyrän sisäpihalla ja siten lähestyminen viittaa oikeaan klassiseen pihasommitelmaan. Kyseessä on kuitenkin normaali talonpoikaistila, joskin Antti Chydeniuksen syntymäpaikasta kertova laatta talon seinällä nostaa ympäristön profiilia. Päärakennuksen takana sijaitsevat pihtakuuset ovat vieläkin pitempiä kuin lehtikuuset ja luovat paikalle juhluvuutta. Talo on klassisen keltainen, kun sivurakennukset ovat punamultaa.

Päärakennus on tehty vuonna 1911 ja sen alkuperäisestä sisääntulokuistista on mainio piirros maamme kuisteja esittelevässä Teppo Korhosen kirjassa ”Kuistit”. Kirjasta löytyy myös poispuretun naapuritalon Rauramon kuistista piirros. Tervon kuisti on kuitenkin 50 – luvulla tehty kaksikerroksiseksi ja tyyliään asialliseksi. Muuten rakennus on ns. alkuperäiskuntoinen hirsitalo. Kuistista pääsee sekä pirttiin, että eteishuoneeseen. Eteishuoneesta on yhteys saliin ja kahteen kamariin. Kuistin yläkerrassa on kesähuone. Talossa on T-mallin ikkunat ja vaakavuoraus. Pohjoislappeella on frontooni-ikkunat yläkertaan. Talon edessä on havaittavissa vanhemman päärakennuksen pohjakiveyksiä. Taloon nähden poikittain ja itäisivulle sijoittuva isoluhti on siirretty Rauramosta talon purkuaikana (Rauramon purku 1980-luvulla). Luhti on tehty mahdollisesti 1700 – luvun lopulla, mihin viittaavat sen yksityiskohdat ja kuluneisuus. Luhdin kammio on avomallia ja siinä on koristeltu keskipyyläs. Konsolien nokat ovat koristeelliset. Aitta on arvokas rakennus. Siihen on liitetty pienempiä rakennelmia, joista yksi on vanha Rauramon pihanpäärakennus. Samoin on tuotu Rauramosta vilja-aitta joka sijoittuu tämän letkan viimeiseksi, mutta erilleen muista.

Suorasivuinen, otsallinen ja yksikerroksinen aitta on tehty mahdollisesti 1800 – luvun loppupuolella. Yksi Rauramon aitoista eli kaksiosainen luhti löytyy Haapalanlahden Haapalasta, jonne se vietiin huutokaupan ja yhden markan hinnan jälkeen.

Vastapäätä aittoja pihan länsipuolelle sijoittuu lammasnavetta ja talli. Rakennuksella lienee ikää toista sataa vuotta. Rakennelmaa on korjattu vuonna 1911. Rakennus on pohjaltaan T, matala ja siinä on ovien päällä pienet frontoonit.

Pihapiirin pohjoispuolella lammin rannassa on 50 – luvulla rakennettu paja. Perimätiedon mukaan sauna jossa Antti Chydenius on syntynyt, on sijainnut pajan läheisyydessä. Taloon kuuluneet riihi ja riihilato sijoittuvat peltöjen taakse länsipuolelle. Niiden kautta kulkee tiepohja Pirttiniemeen, jossa oli vielä 1990 – luvulla ristin pohjamuotoon tehty kaksikerroksinen huvilarakennus, joka kuului pappien jälkeen Hirvenniemen sahan Gustaf & Wiikin työnjohtajille ja viimeisinä aikoina joensuulaiselle professorille. Sitä ennen se on ollut seurakunnan virkistystiloina ja alkujaan 1860 – luvulle saakka rakennus on ollut suuri myllyrakennus Myllyvihtamossa Tervon mailta.

Rakennus on purettu 1990 -luvulla. Tervon maita sijoittuu Tenetin pohjoispuolelle, jossa on vanhat lehmien hakamaat. Vihtamolammin rannassa on yhä jäljellä vanha Tervon lehmisauna, joka on pieni 1930 – luvulla rakennettu yksihuoneinen ja kuistilla varustettu hirsirakennus aivan Vihtamokosken alaluusuan rannassa. Saunan edessä on lehtomaista ympäristöä ja vanhoja puita. Koskessa on lukuisia vanhoja myllyjen pohjia ja ohituspuroja. Myllyjä tarvittiin, sillä läheisistä isoista taloista viidellä oli omat kotitarvemyllyt koskessa. Paikkaa kutsuttiinkin Myllyvihtamoksi. Tervon mylly oli yhteinen Riivalin ja Rauramon kanssa. Vihtamokosken kautta on kulkenut vanha

Naapurinvaaralaisten kirkkopolku Kumiaisenmäeltä Koposenlahteen.

Tervon pohjoispuolella lammen ja järven välissä kulkee rautatiepohja. Raiteet on purettu jo pois ja ympäristö on pusikoitunut. Rautatiepohjan alla on pieni lohkokivisilta.

Tervon ympäristö on viimeinen säilynyt pihapiiri kirkonkylän läheisyydessä Riivali-Määttälän ohessa. Pihapiiri on viimeisiä saarekkeita Sotkamossa, jossa saa kuvan vanhasta elämisen tavasta vastakohtana nykyiselle.

Tervon pihapiiriin kohdistuu mahdollisesti tulevaisuudessa kaavoituspaineita ja sen rooli historian sekä aseman puolesta tulee ottaa vakavasti huomioon silloin. Tervo on kulttuurihistoriallisesti yksiselitteisen arvokas. Maisemassa korostuvan kuusikujan uusiminen tulisi aloittaa ennen vanhojen lahoamista. Lammen puolella on erittäin maisemallisia paikkoja, joiden ympäristössä talon lampaat pitävät maaston perinneympäristönä. Rautatien maapenkka on surkea asia ympäristökuvan kohdalla. Se katkaisee näkymän talosta järvelle ja järveltä pihapiirille. Tilan itäpuolelle sijoitettu jäteveden puhdistamo ei häiritse suoranaaisesti eikä visuaalisesti ympäristöä.

Tilan historiaan liittyy läheisen paikkakunnan tärkeimmän kesätien varteen sijoittuva surullinen episodi. Pihapiirin lounaispuolella olevalla hiekkaharjun ylittävällä tiensivulla on uskomusten mukaan sotilaiden hautapaikka. Yhteenoton osapuolina on mainittu 1809 tapahtunut ryssien ja ruotsien välinen pienimuotoinen kahakka. Kertoman mukaan haudassa on venäläisiä, jotka olisivat olleet muonatoimittajia heidän joukoilleen Oulun suuntaan eli kyseessä olisi ollut Pohjan Sodan toinen vuosi.

1.53 Vuokatin entinen emäntäkoulu (Vuokattiopisto), Vuokatti (P)

vanha emäntäkoulu

tyylikästä 50 – luvun rakennustyyliä lehtomaisessa ympäristössä Vuokatin rinteillä

Hyvölän talo on palvellut Emäntäkoulun opetuskäytössä alkaen 1951, mutta varsin vähän aikaa, sillä jo vuonna 1959 rakennettiin läheiselle aikaisemmin lastenkotina palvelleelle Vuorelan tilalle kokonaan uudet koulurakennukset. Siitä lähtien Hyvölän päärakennus on ollut yhden perheen asuintalona.

Sotien jälkeen koettiin tarpeelliseksi kehittää naisten koulutustasoa ja tätä tarkoitusta varten perustettiin Sotkamoonkin koulu. Tiloja etsittäessä päädyttiin Hyvölän taloon Vuokatin sivussa. Isossa talossa oli tilaa opetukselle ja kivinavetta oli yksi Sotkamon suurimmista, katso Hyvölä, Vuokatti. Opetus alkoi Hyvölässä vuonna 1951 ja loppui 1959, jolloin valmistui naapuritilalle Vuorelaan uudet tilat. Niistä tehtiinkin todella näyttävät ja kookkaat.

Vuorela sijaitsee korkealla Vuokatin etelärinteellä ja maisemat peltujen yli ulottuvat Parkuan ja Korholanmäen vaarojen kautta Nuasjärvelle. Lehtomainen ympäristö raivattiin suurelle koulurakennukselle, navetalle toimistoineen, kerrostalolle opettajien asunnoiksi ja sivummalla sijainneelle tilanhoitajan talolle, jota sanottiin myös pehtoorilaksi.

Koulu on tiilirakenteinen. Osa julkisivusta on rapattua pintaa ja osa ruskeaa puuta. Kate on tiiltä ja eteläsivun isolla terassilla on käytetty kevennyksenä luonnonkiveä. Tiilikatteisessa rakennuksessa on luokahuoneita, keittiötiloja, ruokailutilat ja opettajien tilat. Rakennuksen kylkeen on tehty vuonna 1984 liikuntasalirakennus. Koulun tien varteen on tuolloin tehty myös rivitalo opiskelijoille. Koulun itäpuolella on kolmikerroksinen pienkerrostalo. Punatiili- ja rappauspintainen rakennus on tyyppillinen 50 – luvun kerrostalo alkuperäisasussaan. Pehtoorila on purettu 1985 ja tilalle on tehty lähemmäs koulua uusi talonmiehen asuinrakennus. Lisärakennukset ovat tyyllisesti lähellä ns. Oulun koulua.

Emäntäkoulun ympäristöön kohdistuu nykyään rakennuspaineita. Rakennukset edustavat tyyppillistä 50 – luvun rakennustapaa ja tyyliä edustavalla tavalla. Niillä on jo nyt rakennushistoriallista arvoa. Liikuntasalirakennus on heikossa kunnossa. Alueelle haetaan uutta käyttöä.

1.54 Vuokatin Hiekkahovi, Vuokatti (P)

moderni puurakennuskohde, jossa on käytetty paikalliseen rakennusperinteeseen nojaavia tehokeinoja Hiekkaniemeen aivan Katinkullan kylpyläkeskuksen läheisyyteen 10.2.2003 avattu loma-, kokous- ja majoituskohde on hyvin persoonallisesti suunniteltu ja kauniissa järvenrantamaisemassa. Arkkitehti Jukka Koivulan suunnittelema rakennusryhmä on dramaattinen kiilamuotoineen, mutta tervaruskealla väriyksellä kohde on saatu hillityksi ja jopa maisemaan häipyväksi. Rakennuttaja on ollut 50 vuotta sitten rautatieläisten perustama Rautateiden Urheilun Tuki-Säätiö. Tiloja vuokrataan myös yleisölle.

Rakennuksella on selvä taka- ja etupuoli. Selkä on sisääntulopuolelle ja koostuu taitteisesta tervatusta lautaseinästä. Seinämä yhdistää eri rakennukset ja sen kyljessä järvisivulla kulkevaa laiturimaista käytävää ja porrastiloja. Sisääntulo tapahtuu puusilloilta porttien kautta suojaan käytäville, yhteistilojen terassille ja majoitustiloihin. Vasta pääportin sisäpuolella rakennukset avautuvat pienelle puiden rajaamalle hiekkarannalle. Tilat aukeavat järven puolelle viuhkamaisesti. Yhteis- ja saunatilat laskeutuvat asteittain rantaa kohti. Terassi laajenee rannan tuntumassa, kunnes siitä muodostuu laiturirantaan. Majoitustilat sijaitsevat kahdessa kuutiomaisessa ja kaksikerroksisessa rakennuksessa.

Erikoisin rakennussuunnitelman aihe ovat kylmät (katetut) yhteydet ulkoilman kautta lämpimien tilojen välillä. Tällä on haettu suunnittelijan mukaan vanhojen itäsuomalaisen talojen välitilojen tunnetta (sola, tanhua ja sarai).

Runkojärjestelmä perustuu suurin liimapalkkeihin ja majoitustilojen kohdalla on toteutettu platform – tekniikkaa. Julkisivuissa on kolmeen kertaan tervattuja lomalaudoitusosia, konepiiluttua lamellihiirtä saunan seinässä, punaruskeaa vaakalautaa järvisivuilla ja ajalle tyyppillisiä rimasäleiköitä sekä runsaasti laajoja lasipintoja. Sisätiloissa on käytetty vaneripintoja, profiili ja tasaponttilaudoituksia. Sisustussuunnittelijana on toiminut Pirjo Huvila.

Kohde on esitelty mm. Arkkitehti ja Puu – lehdissä ja huomioitu myös kansainvälisesti.

Kohteen ympäristö oli kohteen valmistumisen aikaan järeää metsää, mutta Katinkullan laajenemisen myötä sen läheisyyteen tehtiin puiden poiston jälkeen runsaasti aivan erityyppisiä rakennuksia, joiden kautta ympäristö on nyt ristiriitainen ja tyly.

1.55 Vuokatin kauppakeskus, kirkko ja päiväkotikoti, Vuokatti (P)

moderneja ja arvoja sisältäviä rakennuksia

Kohde sijoittuu Vuokatin asema-alueen läheisyyteen. Rakennuksista monitoimitalo on rakennettu paikalle ensimmäiseksi ja sen on suunnitellut oululainen arkkitehtitoimisto Arkton –

Suunnitteluryhmä Oy. Rakennus on valmistunut 1985 ja se edustaa tyyppillistä ns. Oulun koulun regionalistista alatyylä puhtaimmillaan. Punatiilinen rakennus on erikoinen yhdistelmä, sillä siinä sijaitsee ruokakauppa, pieniä liikkeitä ja Sotkamon luterilaisen seurakunnan Vuokatin kirkko, joka alun pitäen oli seurakuntakoti. Kirkon sisätiloissa korostuu punatiili ja valkoiset lautapinnat.

Monitoimitalon pohjoispuolella on entinen kirjastorakennus, joka toimii nykyään päiväkotina.

Kirjasto on rakennettu 1990 ja sen ulkoinen asu on erikoinen. Siinä on muistumaa Oulun koulun postmodernistisesta alatyylisestä ja selkeitä piirteitä amerikkalaisen arkkitehti F. L. Wrightin ns. preeriatalosuunnitelmista. Rakennus toimi alkuun kyläkirjastona, mutta muutettiin päiväkodiksi muutama vuosi sitten.

Rakennukset ovat modernismin eri tyyliin edustajia ja niiden rakennushistoriallinen arvo tulee kasvamaan.

1.56 Vuokatin rautatieasema, Vuokatti (V)

kaunis ja hyvin säilynyt asema puistoineen ja asuinrakennuksiin
valtakunnallisesti arvokas kokonaisuus

Kontionmäen suunnasta aloitettu rautatien rakentaminen päättyi vuonna 1925 Vuokatissa Tenetin sillalle saakka, katso Tenetin silta, Vuokatti. Vuoden 1926 alusta jatkettiin ratatöitä Vuokatin ohi ja kohti Valtimoa. Samana vuonna valmistui rautatieasema sivurakennuksineen. Asemasta muotoutui myös risteysasema, sillä myöhemmin siihen lisättiin sivuradat Sotkamon Hirvenniemelle ja Lahnaslammen kaivokselle.

Asema-alueesta tehtiin tuolloin ajalle tyypillinen kokonaisuus. Rautatiehallituksen arkkitehti Thure Hellströmin suunnittelemana rakennettiin keskikokoinen asema yläkerran asuintiloineen, läheinen varastorakennus, asuinkasarmi eli käytännössä rivitalo, saunoja, puuvarastoja, talleja, asemapäällikön talo, vesitorni ja läheisen lammen rantaan rantasauna.

Rakennukset on tehty lohkoktujen graniittilohkareiden päälle, alapohja on rossirakenteinen, runko hirttä, ulkoverhous punaista rimalautaa ja katot jyrkkiä harjakattoja. Ikkunat ovat ruutumallia ja sisäänkäynneissä on pieniä nikkarityylisiä vaikutteita. Asemakaava on tyypillinen suorakaiteen muotoinen asetelma, jossa pohjoispäässä olevan aseman takapihalla on suuri pysäköintitila ja aseman sivuitse alkaa puukuja, joka johtaa puutarhamaisen pihaympäristöön, jossa kasarmi on raiteiden puolella ja pienet sivurakennukset ripoteltuina toiselle sivulle. Kuja muuttuu pensaiden reunastamaksi poluksi johtaen poikittaiseen polkuun tai oikeastaan tiehen, sillä tällä kohtaa kulki vanha Vuokatti – Sotkamon välinen kylätie koko asema-alueen halki. Seuraavaksi poikkitien takana on sen suuntainen asemapäällikön talo ja sen eteläpuolella asetelman päätteenä vesitorni. Tornin sivu kulki polku rantasaunalle. Suuren tavarankuljetuksen välivarastoksi siirrettiin sotkamolaisten kauppiaiden toimesta Ontojoen Lahdenperästä suuri laivamakasiinirakennus asema-alueelle.

Aseman toiminta oli todella vilkasta. Sen kautta kulki 1950 – luvulla henkilöliikenteen lisäksi hirmuisesti puutavaraa, olihan Suomen suurin puutavara-asema Maanselässä ja uudet Kajaanin paperitehtaat nielivät puuta Kontionmäen kautta.

Aseman läheisyyteen nousi majatalo, joka myöhemmin tunnettiin Siwa – ketjun kauppana, kunnes purettiin 1990 – luvulla pois. Majatalon eteläpuolelle rakennettiin mansardikattoinen kauppa, joka myöhemmin toimi nuorisotiloina ja on nykyään yksityistalo.

Asema-alueen toiminta on hiipunut ja henkilöliikenne lakannut kokonaan. Asema-alueen asuinrakennukset omistaa kunta ja tilat ovat vuokrattu.

Suoman vanhat rautatieasema-alueet on julistettu valtakunnallisesti arvokkaiksi kohteiksi ja Vuokatti on niistä yksi parhaimmin säilyneitä.

1.57 Vuokatin urheiluopiston maja, asuinrakennukset ja vanha hyppyrimäki, Vuokatti (P)

urheiluopiston historiaa ja vanha rakennuskanta

Ennen sotia mm. olympialaisiin valmistautuneet suomalaiset talvilajien urheilijat valmentautuivat Hiukan harjun ja Vuokatin maastojen välillä, mutta sotien jälkeen tilanne muuttui ja Vuokatin merkitys kasvoi vähitellen. Vuokattiin päätettiin tehdä Suomen Ladun toimesta aseman läheisyyteen vuonna 1946 Vuokatinmaja, jonka majoitustiloiksi saatiin mm. läheisen Eevalan talon rakennuksia. Näistä tehtiin sauna ja kaksi nyt Särkelä ja Onnela nimillä tunnettua majoitustaloa. Samana vuonna ostettiin maata Haapalasta syöksyrataa varten. Läheiselle mäelle raivattiin tilaa hyppyrimäelle ja tehtiin rakennelmat vuonna 1947. Jo vuonna 1950 valmistui korjattu puinen ns. tekniikkarinteen hyppyrimäki alueen pohjoispuolelle harjun sivuun. Tuohon saakka hyppääjät olivat harjoitelleet kirkonkylän kolmesta mäestä, joista suurimmasta pystyi hyppäämään 70 metrin loiskauksia. Muita pienempiä mäkii sijoittui tuohon aikaan joka kylään. Lähinnä urheiluopistoa oli Rauramonlammen luonnonmäki, jossa harjoitteli mm. Veikko Kankkonen nuoruutensa päivinä. Kyliltä melkoisia mäkii löytyi mm. Pöllyvaarasta, Suovaaralta, Naapurinvaaralta ja Tuhkakylältä.

Kirkonkylälle Hiukanharjun kapean selän päälle kirkonkylän välittömään tuntumaan ja Hiukan uimarannan läheisyyteen vuonna 1948 valmistunut Hiukanhovi rakennettiin helpottamaan

Sotkamon ja Vuokatinmajan majoitusvaikeuksia jotta se ”tekisi mahdolliseksi lomanvieron myös sellaisille, jotka eivät koko ajan halua hautautua Vuokatin juurelle, sillä useimmat turistit haluavat nähdä ympärillään sivistyksen suomia mukavuuksia ja nautintopuolia lomaretkeilyllään”. Näin Vuokatinmajan merkitys painottui enemmän vakavan liikunnan suuntaan ja alkoi ura, jonka seurauksen paikalla on nykyään talviurheiluun keskittynyt ammattimainen valmennuskeskus, jolla on paitsi valtakunnallista, myös maailmanlaajuista merkitystä.

Vanhat asuinrakennukset Särkelä ja Onnela ovat pieniä muutaman huoneen suorakulmaisia rakennuksia, joita paikalle on tehty kahden edellä mainitun lisäksi yhteensä 3 kappaletta. Talojen eteläpuolelle tehtiin jo varhain urheilukenttä, jonka itäisivulle sijoittui Vuokatinmaja eli päärakennus ja vuonna 1956 eteläisivulle tiilirakenteinen ja arkkitehti Eino Pitkäsen suunnittelema urheiluhalli. Nykyään urheiluopiston alueella on lukuisa määrä eri käyttöön tarkoitettuja rakennuksia ja harjoituspaikkoja. Jo 50 – luvun puolella itäpuolelle sijoitettu VR:n Urheilutukisäätiön lomamaja eli nykyinen Vuokatinhoivi tukivat urheiluopiston kasvavaa merkitystä alkuvuosikymmeninä. Läheisyydessä on nyt myös maailman ensimmäinen hiihtotunneli sekä lumen ja jään teknologiapuisto Snowpolis.

Vaikka urheiluopiston vanhat rakennukset ovat osin remontoitu uudenaikaisemmiksi, niiden liittyminen erikoislaatuiseen ympäristöön asettaa niille erityismerkityksiä. Urheiluopistolla on jo sen verran historiaa takanaan, että vanhimman rakennuskannan merkitys on omaehtoisestikin huomattu. Vanhemman rakennuskannan yhteydessä oleva kenttä ja urheiluhalli kuuluvat kokonaisuuteen ja pieni, mutta näkyvä hyppymäki on koko alueen symboli päätien varressa. Rakennuksilla on historiallista ja rakennushistoriallista arvoa.

10.30 Nahkasaari, Naapurinvaara (P)

uitto- ja huvilahistoriaa

Puu-uittojen aikaan Tenetti toimi uittoväylänä. Rannat oli puomitettu lähes joka puolelta ja yläjuoksun puolella oli vielä 1970 – luvulle saakka runsaasti erilaisia uittorakenteita, joiden säilyttämistä pohdittiin Museovirastoa myöten. Huonokuntoisuuden ja vaarallisuuden vuoksi päädyttiin kuitenkin suururakkaan, jossa laitteistot purettiin. Tikkalanniemessä sijaitsi uiton suuri kivilaituri, joka sekin purettiin tuolloin. Sinällään on vahinko, ettei uiton rakenteita enää ole jäljellä muutoin kuin läheisen Nahkasaaren rakennus, joka toimi ruokala- ja majoitustiloina. Nahkasaaren kämpän vanhin osa on vuodelta 1912 ja sitä on jatkettu kaksikerroksisella rankorakenteisella osalla vuonna 1952. Rakennus on punamullattu, rimavuorattu ja sen ikkunat ovat T – mallia. Rakennuksen sisustus on vuoden 1952 remontin jäljiltä lähes sen aikaisessa asussaan ja uiton aikaista esineistöä on runsaasti tallella. Ruokailutilan elämänluokkukin on paikoillaan. Rakennus toimii nykyään kesähuvilana ja on osa Sotkamon erikoista vanhaa huvilaverkostoa.

3.30 Rantala (Taari), Hirvenniemi (P)

Hirvenniemellä ”leipomon tontilla” sijainnut kirkonkylän toinen nahkurinverstaas houkutteli paikalle nahkurimestari Taarin. Hän osti niemeltä tontin taloa varten ja Rantalan neliön muotoinen rakennus oli valmis vuonna 1927. Suuri se ei ollut, siinä oli hellahuone ja kaksi kamaria, sekä iso eteinen. Pihalla oli pieni varasto ja yksinkertainen navettarakennus.

Taarin talo on yhä olemassa. Vuorattu, tiilikatteinen ja osin Sapsontiellä sijaitseva rakennus on Hirvenniemellä ainoa alkuperäisasuinen vanhempi talo. Puistomainen ympäristö ja järvenranta tekevät paikasta mahtavan kesäasunnon.

Rantalan talolla on kulttuurihistoriallista arvoa. Sen sijainti katualueella on tulevaisuuden haaste.

Kohteet B

-lisäksi alueella on seuraavat kohteet, joilla on kulttuurihistoriallista ja maisemallista arvoa. Ei numeroitu.

A. Ahlströmin kämppä, Tenetinkuja

Sotien jälkeen Tenetin rantaan tehty hirsirakenteinen rakennus, joka on ollut ns. herrala eli uittoaikaan Ahlsrömin työnjohdon majoitusrakennus. Rakennusta on korjattu ja muutettu 1980-luvulla sisäpuolelta. Pihapiirissä on suurehko heikkokuntoinen varastorakennus ja rannassa pieni hirsinen rantasauna.

Kohteella on rakennushistoriallista arvoa ja etenkin uittohistoriaan liittyvää arvoa, sillä Tenetin kohdalla uittoon liittyviä rakenteita ei ole säästynyt Nahkasaaren kämppää lukuun ottamatta (katso Tikkalanniemi).

Hiihtotunneli eli hiihtoputki

Maailman ensimmäinen ympärivuotisen hiihtoharjoittelun mahdollistanut hiihtoputki valmistui Vuokatin Urheiluopiston koillispuolelle 1997-8. 1,2 km pitkässä putkessa on kylmälaitteet ja siten lumiset olot läpi vuoden. Idean kehitti sotkamolainen Vesa-Pekka Sarparanta. Maanpinnalle teräsbetonista tehtyjen kaarenmuotoisten betonivalukappaleiden päälle on asennettu lämmöneristys ja kunttamaisemointi.

Erittäin erikoinen käyttötapa nostaa rakennuksen kulttuurihistoriallisen arvon nopeasti esille tulevaisuudessa.

Jäätiön aitta Jäätiöntie 22

Jäätiön tila on erikoisen vanha. Paikalla lienee asuttu niin kauan kuin ylipäättään Sotkamossa on asukkaita ollut. Vanhasta Jäätiön pihapiiristä on jäljellä runsaasti korjattu talo ja vanha aitta.

Aitalla lienee ikää 300 vuotta ja se on erikoisuus sikäli, että 1800-luvun lopussa karelianistit piirsivät sen yksityiskohdat ylös erikoisen tarkkaan. Aitta on siirretty nykyiseen paikkaansa 1990-luvulla.

Aitalla on rakennushistoriallista arvoa.

Jäätiönlammen arkeologiset kohteet

Jäätiönlahden ja -lammen ympäristössä on erilaisia arkeologisia muinaismuistokohteita.

Raamattuopistonrannan tuntumassa on kivikautinen asuinpaikkalöytö ja viereisellä itäpuolen hiekkakankaalla on paljon erilaisia perunapyyntikuopiksi tulkittuja kaivantoja.

Ympäristössä on myös tervahautoja ja alueen nimeen liittyvä maastonkohta eli lännestä päin tulevan jäätien maihinnousukohta vanhoine tiepohjineen Jäätiönlammen pohjukassa.

Talo Jäätiöntie 18B, Kohvero

Mansardikattoinen pieni hirsirakennus on jäänne erittäin vanhasta tilasta, joka on sijainnut Jäätiön talon vieressä ainakin 1600-luvulta saakka. Rakennus ei ole kovin vanha, mahdollisesti se on rakennettu 1920-luvulla.

Talo sijaitsee maisemallisesti upealla paikalla, mutta kunto on erittäin heikko.

Rakennuksella on kulttuurihistoriallista arvoa.

Rauramon tervahaudat

Katso tilan tiedot 1.49 Tervo (Hiltula), Rauramo, Vuokatti

Rauramon eli vanhan Määttälän tervahaudat ovat säilyneet hyvin ja niihin on helppo tutustua. Yksi tervahaudoista on erikoisen suuri. Haudat ovat toimineet useamman ympäristön talon yhteiskäytössä.

Sapporo -polku eli Sapporo reitti, Vuokatinvaara

Vuokatinvaaran vanhimpiin nimettyihin polkuihin kuuluva Sapporo on 10 km pitkä. 1972 olympialaispaikkakunnan mukaan nimetty reitti alkaa ja loppuu Vuokatin Urheiluopistolle ja sijoittuu Vuokatinvaaran ympärille. Polku on vaativaa luokkaa ja merkattu maastoon asianmukaisesti. Yhtenä vanhimmistä olemassa olevista reiteistä se antaa Vuokatin liikuntaympäristölle historiallista syvyyttä.

Kohteella on liikuntahistoriallista merkitystä joka kasvaa.

Talo Sapsontie 12, Hirvenniemi

Vanha mansardikattoinen asuinrakennus sijoittuu aivan Kainuuntien sivuun. Rakennus on heikossa kunnossa ja se on inventoitu. Isolla tontilla on yksi pieni varastorakennus. Kohteella on rakennushistoriallista arvoa, mutta kunto on heikko.

Vuokatin vaarajono ja rantakylät

Valtakunnallisesti arvokkaihin maisema-alueisiin ehdolla oleva vaaraympäristö lähikylineen. Tässä kylät eivät kuulu tarkastelualueelle.

Kainuun Liiton lausunto: ”Alue on osoitettu voimassa olevassa Kainuun maakuntakaava 2020:ssa maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti arvokkaaksi alueeksi (Vuokatti, em. vuoden 1995 periaatepäätös). Päivitysinventoinnissa aluerajaus on huomattavasti pienentynyt Jormasjärven alueella ja on laajentunut Haapalanlahden alueelle sekä alue esitetään nimellä Vuokatin vaarajono ja rantakylät. ”

Vuokatin luolat

Pakoluola, Pieni Pölly

Uloke/lohkareluola.

Pöllyvaaran kaksoishuipuista Pieni -Pöllyn laen tuntumassa sijaitsevan tien ja rinteessä olevien polkujen läheisyydessä on vanha luoteeseen avautuva ns. ulokeluola -tyyppiä edustava muutaman metrin syväne, jonka perällä on syvämpi ja kapeampi osuus. Yläpuolinen kallio on lohkeillut paljon ja sen osia on luolan edustalla.

Luolan nuotiopaikka on rakennettu irtokivi-istuimin. Luola on suojaisassa paikassa ja on melkoisen varmasti ollut ihan pätevä suoja tarvitsevalle.

Luolan kielekkeen yläpuolinen irtolohkareisuus ja siten turvattomuus on syy, miksi paikkaan ei ole tehty opasteita.

Sissiluola, Iso Pölly

Erikoinen perimätietokohde

Rutimon rotko

Vuokatin Isolla Pöllyllä on toinen muinaismuistorekisterissä oleva kohde, joka on oikeastaan painanne kovassa kalliossa aivan vaaran korkeimman laen tuntumassa. Katto on ollut hirsistä ja tila on aurinkoon päin laskevana ollut varmasti pätevä suoja. Vanhojen tarinoiden mukaan paikalla on ollut saamelaisten palvontapaikka juuri painanteen kohdalla. Lähteiden mukaan paikalla on majailtu viimeksi 1809.

Runoruhtinas Eino Leino istui Sissiluolan reunoilla pitkiä aikoja käydessään komealla Vuokatilla ja kuvasi seutua nuoruuden tuotannossaan. Etenkin läheinen Rutimon rotko sai mahtavan kareliaanisen merkityksen ja sitä verrataan Helkavirsien Kouta – balladissa Manalaan. Vuokatti esiintyy Leinon runoista mm. Kodin kukka ja uhrikuusi teoksen runoissa Tuonen tuho, Hallan haltia, Kuumehoureita ja Immen itku.